

## ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ЖУРНАЛІСТИКИ

УДК 82.1/9.2-31

DOI <https://doi.org/10.32782/2710-4656/2023.1.2/33>

**Гарачковський О. І.**

Київський університет імені Бориса Грінченка

### НАУКОВО-ТЕОРЕТИЧНИЙ ЖУРНАЛ «СЛОВО І ЧАС» У МЕДІЙНІЙ РЕЦЕПЦІЇ ГРИГОРІЯ ШТОНЯ

*Стаття присвячена осмисленню співпраці Григорія Штоня (1941–2021), письменника й літературознавця, лауреата Державної премії України ім. Т. Г. Шевченка, постійного автора, багаторічного члена редколегії журналу «Слово і Час», із цим науково-теоретичним виданням упродовж десятиліть, задля з'ясування ролі митця у формуванні світоглядної та медійної концепції єдиного в Україні академічного літературознавчого часопису.*

*Автором статті з'ясовано, що Григорій Штонь працював на посаді заступника головного редактора журналу «СіЧ» два роки (1993–1994), з 1994-го по 1999-й – був заступником директора Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України з наукової роботи, з січня 1990-го по 2016-й входив до складу редакційної колегії видання. Якраз цей період функціонування часопису в українському медійному просторі є одним із найпродуктивніших в історії вітчизняних ЗМІ загалом і журналу «СіЧ» зокрема.*

*Для дослідження теми було використано наукові праці як самого письменника-інтелектуала, оприлюднені в науково-теоретичному виданні «Радянське літературознавство» (попередник «СіЧі» до 1990-го) з 1973-го до 2019-го року, так і публікації інших авторів про творчий доробок Г. Штоня та місце журналу в інформаційному просторі України.*

*У дослідженні проаналізовані публікації Г. Штоня широкої жанрової парадигми: статті з питань теорії та історії української літератури, з питань шевченкознавства та франкознавства, літературні портрети, есе, виступи під час обговорення книжок року, бесіди за «Круглим столом», автопортрет, рецензії, захист перед захистом (докторської дисертації) тощо. Аналіз публікацій письменника-інтелектуала засвідчив, що у своїх працях він не тільки порушував напрочуд актуальні питання перед науково-освітньою аудиторією, але й пропонував свої власні погляди на їх вирішення.*

*Огляд літературно-критичних студій Григорія Штоня, опублікованих на шпальтах журналу «СіЧ», унаочнив багатоаспектну рефлексію популярного серед митців і освітян видання, невід'ємної частини вітчизняного інформаційного простору.*

**Ключові слова:** журнал, комунікація, «Слово і Час», інформаційний простір, часопис, медійна рецепція.

**Постановка проблеми.** Григорій Максимович Штонь (1941–2021) – це «людина-оркестр» [4, с. 563]: «був солістом знаменитого у свій час вокально-хореографічного ансамблю «Пролісок», з яким багато гастролював. <...> Без «Проліска» у 1965–1968 рр. не обходився жоден урядовий концерт» [4, с. 539]; знаний він також і як письменник, літературний критик, поет, сценарист, драматург, зрештою, як університетський професор. Мав справу з фарбами і пензлем. Зокрема, його живописні полотна, портрети скульптора І. Кавалерідзе, художника Т. Мельни-

чука, письменників Ю. Покальчука, Б. Рубчака та інших митців експонувались на художніх виставках. «Ось такий різноманітний у своєму творчому вимірі був Григорій Штонь. Вічна йому пам'ять і слава!» [7].

Однак, попри значну кількість наукових студій, присвячених осмисленню творчого доробку Г. Штоня, автора поетичних збірок «Візії» (1995), «Затока лун» (1999), «Перга» (2011), книжок прози «Пастораль» (1989), «Тернова мушля» (1997), дев'ятох романів, двох книжок п'єс, а також документальних кіносценаріїв і сценаріїв

до художніх фільмів (в одному з яких – «Страчені світанки» – реалізував юнацьку мрію про акторство, зігравши воїна УПА), члена Національної спілки письменників України з 1982 року, лауреата Державної премії України ім. Т. Г. Шевченка (1996), досі немає досліджень про багатолітню співпрацю митця і вченого із журналом Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України «Слово і Час».

**Аналіз останніх досліджень і публікацій.** Своєю понад сорокарічною діяльністю в галузі філології Г. Штонь продовжував давню традицію в українській літературі – поєднувати в одній іпостасі талант ученого й митця. Така традиція була увічнена іменами Г. Сковороди та І. Франка, П. Тичини та М. Рильського, вона наочно спростовує всілякі намагання московських «дослідників» потрактувати наше письменство як відстале, хуторянське.

Відтак, своєю творчістю Г. Штонь утілював не той випадок, коли одна з граней його таланту яскравіша, а інша слабша. Науковець жив у поєтові, а поет звихрював ученого. Сам же автор збірки «Візії» в одному з ліричних творів так сформулював світ власних захоплень: «*Наука, проза / Зрідка – віршуння... / Из фарбами і пензлем муки*» [10, с. 54].

Життєвий і творчий доробок Г. Штоня представлено насамперед у кількох довідниках: [8; 9]. Проза митця, його поезія та літературно-критична діяльність розлого проаналізовані В. Кузьменком у статті «Не пообіч, а на бистрині часу» [3] та в книзі «У всесвіті слова» [4, с. 534–578]. М. Наєнко у статті «Погляд на прозу – погляд на літературу» [5] висвітлив літературознавчий доробок професора Г. Штоня, його рецепцію прозової спадщини українських письменників XIX–XX століть. Особливу увагу М. Наєнко зосередив на теоретичному обґрунтуванні обличчя української прози, на прийнятих і дискусійних моментах у наукових вислідах письменника-інтелектуала. Оксана Гарачковська свою студію присвятила осмисленню сатиричної афористики автора поетичної збірки «Візії» [2]. Тетяна Вірченко [1] натомість розглянула есеїстику Г. Штоня [12], О. Найден – живопис митця [6].

**Актуальність статті** спричинена гострою потребою в дослідженні багаторічної співпраці письменника й літературознавця Григорія Штоня із журналом «Слово і Час».

**Постановка завдання.** Науково-теоретичний журнал «Слово і Час» («СіЧ»), заснований Інститутом літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України

та НСПУ (з січня 2010 р. – і донині – засновником є тільки Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України), став об'єктом досліджень у галузі літературної критики, соціокультурного контексту та інших наук. Але досі недостатньо уваги приділяється аналізу ролі й місця наукового видання в українському інформаційному просторі, аналізу медійних здобутків часопису. Немає також і студій про співпрацю Григорія Штоня, заступника головного редактора журналу «СіЧ», одного з найактивніших його авторів і членів редколегії, з цим виданням упродовж десятиліть.

Отже, вивчення ролі й місця журналу «СіЧ» в українському інформаційному просторі, як і співпраця з цим виданням провідних науковців, є важливим напрямом досліджень, який може допомогти зрозуміти сутність і значення сучасної української культури в духовній розбудові нашої держави.

**Мета статті** – дослідити специфіку медійної рецепції науково-теоретичного журналу «Слово і Час» письменником, літературознавцем і літературним критиком Григорієм Штонем. Для її вирішення необхідно розв'язати такі **завдання**: проаналізувати публікації митця і вченого, що побачили світ на шпальтах часопису; на основі оприлюднених у виданні матеріалів осмислити роль письменника і науковця у формуванні світоглядної та медійної концепції журналу «СіЧ».

**Виклад основного матеріалу.** Науково-теоретичне видання «Слово і Час» уперше з'явилося у січні 1990 року, одразу ставши невід'ємною складовою українського медійного простору. Його попередником був журнал під назвою «Радянське літературознавство» (із січня 1957 р.), що успадкував «бренд» від наукових записок (1938–1957, із перервою в 1941–1946, кн. 1–19) Інституту української літератури імені Тараса Шевченка АН УРСР (від вересня 1952 р. – Інститут літератури імені Тараса Шевченка АН УРСР).

Редколегію «Радянського літературознавства» очолював академік О. Білецький, а після його смерті 2 серпня 1961 р. головним редактором журналу став академік І. Дзеверін, який перебував на посту керівника видання впродовж 1961–1972 років. У 1973–1979 рр. єдиний в Україні академічний літературознавчий журнал редагував В. Беляєв, у 1980–1989 рр. – знову І. Дзеверін, із липня 1989-го по січень 2000 р. – академік Віталій Дончик. Від лютого 2000-го по 2020-й рік включно головним редактором журналу «СіЧ» був доктор філологічних наук, професор Лукаш Скупейко. Від січня 2020-го – і донині – Ігор Набитович.

Григорій Штонь працював на посаді заступника головного редактора видання «СіЧ» два роки (1993–1994), з 1994-го по 1999-й – був заступником директора Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України з наукової роботи, з січня 1990-го по 2016-й входив до складу редколегії часопису. Зауважимо, що саме цей період – понад чверть століття! – функціонування літературознавчого видання в українському медійному просторі є одним із найпродуктивніших в історії вітчизняних ЗМІ загалом і журналу «Слово і Час» зокрема. Історія цього часопису як академічного видання, а також історія Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України як академічної установи невіддільні. Іншими словами, можна стверджувати, що на шпальтах «Слова і Часу» найвиразніше зафіксовані здобутки і втрати української науки про літературу.

Свою «жувальницьку», або «радченківську» звивисту дорогу до підкорення провінційним юнаком стародавнього Львова Григорій Штонь розпочав рано. Проте батькова професія, який на той час уже був священником, і родинне сибіряцтво принесли значні життєві труднощі: до армії і після армії юнака не взяли до Львівського університету. Щоправда, наступного 1964 року він вступив на навчання до Дрогобицького державного педагогічного інституту, який, власне, і став філологічною колискою Григорія Штоня. Проте був допитливий студент у ній дітям «підкидним», адже російська мова й література на російському відділенні, на якому він, випускник однієї із сибірських шкіл, навчався, зусиль для вивчення практично не потребували. Після закінчення Дрогобицького державного педагогічного інституту (1968) Г. Штонь працював кілька років організатором позакласної та позашкільної роботи в середніх школах № 8 і № 3 м. Дрогобича. А в 1970-му році вступив до аспірантури при Інституті літератури ім. Т. Г. Шевченка АН УРСР у Києві. Після успішного захисту кандидатської дисертації на тему «Морально-етична проблематика сучасної української прози» (1975) працював на посаді молодшого, а згодом старшого наукового співробітника Інституту літератури. У 1998 р. захистив докторську дисертацію на тему «Духовний простір української ліро-епічної прози». У 2001–2016 рр. – професор кафедри історії української літератури і шевченкознавства Київського національного університету імені Тараса Шевченка. З 2016-го – професор кафедри української мови і літератури та методики їх навчання Кременецької обласної гуманітарно-педагогічної академії ім. Тараса Шевченка.

Своє літературне учнівство Григорій Штонь вважав не вартим нічиєї уваги, крім його власної. Перша наукова його стаття «Три романи: людина і війна» і (вона ж) перша публікація в академічному журналі «Радянське літературознавство» (1973, № 5) стала виплодом – і реалізацією! – мрії про літературну й фахову рідномовність. Була вона також «актом чи то причастя, чи долучення до змістів, яким беззастережно вірив» [11, с. 12]. Ішлося в статті про романи «Людина і зброя» О. Гончара, «Вир» Г. Тютюнника і «Дикий мед» Л. Первомайського. І про те, що з їхнього художнього духу та духовного сенсу молодий науковець долучив до власних скрижалей віри. Причому, назавжди. Як назавжди запам'ятав Учену раду Інституту літератури, на якій головний редактор єдиного в Україні академічного літературознавчого часопису І. О. Дзеверін уважно читав, час від часу скидаючи очі на автора-початківця, Г. Штонем упізнані жовтуваті (службовий тодішній папір) сторінки. А по закінченні Ради опинився враз поруч і сказав: «Стаття піде. Я її (це правда!) майже не правив. Змінив тільки назву» [11, с. 13].

Безперечно, перша публікація в академічному журналі виявилася знаковою для автора, адже і тоді, і в наші дні це високорейтингове наукове видання, по суті, давало дорогу науковцеві у широкий всесвіт літературознавчих досліджень.

Як дослідник літератури, Григорій Штонь усвідомив відносно рано, що обсяги людських зацікавлень – безмежні. А, отже, мета кожної окремої людини (як зауважили ще античні філософи) – знайти себе в певних габаритах. Уже в ранній своїй дослідницькій праці «Становлення нової людини і літературний процес» (1978) Г. Штонь зосередився на одному літературному жанрі, на прозі. Прозовому сектору в українській літературі він присвятив і пізніші свої літературно-критичні портрети («Романи Михайла Стельмаха», 1985, «Анатолій Дімаров», 1987) та численні студії в колективних збірниках, періодичних виданнях і академічних історіях української літератури. Перший своєрідний підсумок у власних поглядах на українську прозову спадщину дослідник підбив у проблемній монографії «Духовний простір української ліро-епічної прози» (1998). Пізніше, займаючись науковою (в академічному Інституті літератури) та викладацькою діяльністю в Київському національному університеті імені Тараса Шевченка, він, по суті, лише поглиблював напрацьоване у згаданих дослідженнях, опублікувавши низку статей, передмов чи післямов до видань прозаїків-класиків і учасників сучасного літературного процесу.



У 90-х рр. ХХ ст. кардинально змінилась доба, з'явилась можливість публікувати на сторінках «Слова і Часу» дослідження без цензури і самоцензури про те, що, принаймні в очах самого автора, становило інтерес і наукову вагу. У цей період Г. Штонь настільки став дієвим і активним у медіапросторі України, що навіть залучив до співпраці з науковим часописом свого сина Ігоря, фахового журналіста. Тож упродовж 1996–2001 рр. Ігор Григорович Штонь займав посаду відповідального секретаря часопису «Слово і Час», кожного дня опікувався видавничими справами (брак паперу, хронічна відсутність коштів і т. п.).

Як автор журналу, Г. Штонь опублікував на його шпальтах статті з питань *теорії літератури* (Життя як діяння // Рад. літ. 1974. № 1. С. 29–36; Проблема духовності та бездуховності в житті і літературі // Рад. літ. 1974. № 4. С. 39–41; Література українська і література як покликання та фах // СіЧ. 2001. № 8. С. 33–40; Художня реальність і постмодерн // СіЧ. 2002. № 4. С. 63–64; Сходи на землю // СіЧ. 2019. № 1. С. 77–84); *шевченкознавства і франкознавства* («Кобзар» і Святе Письмо // СіЧ. 2000. № 1; Шевченко наш і не наш: Есей // СіЧ. 2001. № 3. С. 4–7; Т. Г. Шевченко та І. Я. Франко. Поетичні візії України. Онтологічна спільність та відмінність // СіЧ. 2008. № 3. С. 12–17; Лірична складова поезії Івана Франка. Теоретико-літературний та духовний виміри // СіЧ. 2009. № 6. С. 54–58); *історії літератури* (Мова письменника й мова читача // СіЧ. 1999. № 4–5. С. 56–61; Життєсущий талант [Про Лесю Українку] // СіЧ. 2001. № 2. С. 4–5; Рокованість талантом [Про Григорія Косинку] // Рад. літ. 1989. № 11. С. 12–18); *літературні портрети* (Дещо про все і Михайла Стельмаха особно... // СіЧ. 1992. № 5. С. 8–11; Анатолій Дімаров // СіЧ. 1995. № 5–6. С. 12–17; «Сонячні кларнети» – твір духовидця: Есей // СіЧ. 2001. № 1. С. 11–19); *рецензії* (Феликс Кузнецов. За все в ответе: Рецензія // Рад. літ. 1976. № 3. С. 82–84) тощо.

А ще були надруковані матеріали в жанрі *автопортрета* (СіЧ. 2006. № 3. С. 53–58); *виступів під час обговорення книжки року* (Оповідання – 86 // Рад. літ. 1987. № 8. С. 13–17); *бесіди за «круглим столом»* (Рад. літ. 1987. № 9. С. 6–7); *захисту перед захистом* [докторської дисертації] (Захист перед захистом: Бесіда // СіЧ. 1998. № 2. С. 89–91) та ін.

З'являлись також численні його публікації в «Літературній Україні», в «Українській літературній газеті», у наукових журналах і фахових

збірниках, були непоодинокі виступи на українському радіо і телебаченні. Про творчість Григорія Штоня говорили у багатьох ЗМІ.

З нагоди 65-річчя Григорія Штоня редакція журналу «Слово і час» звернулася до нього з низкою запитань, але для відповіді він вибрав лише одне: «Чим для Вас була й залишається філологія?» Розповідь митця, позначена глибокою ерудицією та знанням української та світової класики, вилілась у напрочуд цікавий монолог письменника-інтелектуала [Див.: Автопортрет // СіЧ. 2006. № 3. С. 53–58].

Публікація художніх творів українських письменників, зокрема їхніх ліричних поезій, на шпальтах науково-теоретичного журналу «СіЧ» здійснювалась украй рідко. Варто згадати хоч би вірші «Україні» Є. Маланюка (СіЧ. 1997. № 1. С. 3), «Шлях» П. Мовчана з нагоди його 60-річчя (СіЧ. 1997. № 7. С. 3), «О земле з переораним чолом...» В. Симоненка (СіЧ. 2000. № 1. С. 3).

Поза тим у № 3 за березень 1996 року журнал «СіЧ» оприлюднив на 3-й сторінці ліричну поезію Григорія Штоня «Нам стрівсь у лісі клаптик дня...» зі збірки «Візії», над рукописом якої працював тоді автор: «*Прошелестіла гаснуча пільма / І розвела нас в різні боки: / Мене – у туск, / Тебе – в минуций спокій... / 18.VI.95*».

А на наступній, 4-й сторінці, була вміщена «Заява секретаріату Ради СПУ до громадян України»: «Звертаємося у дуже складний для України час, коли економічні негаразди посіяли зневіру, коли антиукраїнські сили намагаються підірвати її підвалини. Ясна річ, що жодне нове суспільство не народжувалося легко. Спекулюючи як на об'єктивних економічних труднощах, так і на прорахунках можновладців, прокомуністичні сили, власне, учорашня компартійна бюрократія, намагаються відродити колишній Радянський Союз, зрадивши, запродавши незалежність України... <...> За демагогічними закличками до відновлення Союзу криється спроба реставрації Російської імперії, в якій Україна буде безправною провінцією. Саме про це вдень і вночі мріють, не приховуючи своїх зловісних намірів, найбільш консервативні, реваншистські сили в Росії. Як свідчить історія, Російська імперія не зупиниться ні перед чим, прагнучи до світового панування» [СіЧ. 1996. № 3. С. 4].

На наш погляд, таке «сусідство» поезії Г. Штоня й «Заяви секретаріату Ради СПУ до громадян України» на сторінках наукового видання було не випадковим. Реципієнтові пропонувалося самостійно зробити висновок про те, що ми

можемо втратити, якщо, не дай Боже, проросійські (рашистські) сили переможуть у запеклому двобої з українським народом. Ні України, ні мальовничих ландшафтів, ні творчості, ні життя. Суцільний «спокій», як на цвинтарі.

**Висновки і пропозиції.** Огляд літературно-критичних студій Григорія Штоня, опублікованих на шпальтах журналу «СіЧ», унаочнює багатоаспектну рефлексію популярного серед митців і освітян видання, невід'ємної частини вітчизняного інформаційного простору. Загалом Г. Штоню, заступнику головного редактора та багатолітньому членові редакційної колегії часопису, притаманна послідовність у прове-

денні редакційної політики, дискретність і некомерційний характер літературної та видавничої діяльності. Відзначається також недостатність або відсутність полемічних публікацій у журналі, гострих дискусій, широких обговорень не лише літературних бестселерів, а й творів молодих авторів, які зробили тільки перші кроки у письменстві.

*Перспективи подальших досліджень* можуть бути пов'язані з науковим осмисленням ролі журналу «Слово і Час» в українському інформаційному просторі, в розвитку сучасного літературного процесу в Україні та науці про літературу і соціальні комунікації.

#### Список літератури:

1. Вірченко Т. Література у вимірах мета (на матеріалі есеїстики Григорія Штоня) // *Синопсис: текст, контекст, медіа*. 2022. № 28 (3). С. 119–121.
2. Гарачковська О. Сатиричні візії Григорія Штоня // *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка*. Сер.: Філол. науки. 2011. № 17 (228). С. 7–13.
3. Кузьменко В. І. Не пообіч, а на бистрині часу // *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка*. Сер.: Філол. науки. 2011. № 17 (228). С. 14–22.
4. Кузьменко В. *У всесвіті слова: літературно-критичні студії*. Київ: ЛА «Друге дихання», 2018. 684 с.
5. Наєнко М. Погляд на прозу – погляд на літературу // *Слово і Час*. 2011. № 3. С. 49–52.
6. Найдено О. Живопис Григорія Штоня // *Слово і Час*. 1993. № 7. С. 36.
7. Некролог: Григорій Максимович Штонь // *Слово і Час*. 2021. № 6. С. 124.
8. *Сучасні письменники Київської організації Національної спілки письменників України*: Довідник / Упоряд. М. Морозенко. Київ: НСПУ, 2020. С. 318–319.
9. *Шевченківські лауреати. 1962–2007*: Енцикл. довід. / Авт.-упоряд. М. Г. Лабінський; Вступ. слова І. М. Дзюби, Р. М. Лубківського. 2-е вид., змін. і допов. Київ: Криниця, 2007. С. 678–679.
10. Штонь Г. *Візії*. Київ: «Котигорошко», 1995. 128 с.
11. Штонь Г. Причастя // *Слово і Час*. 2007. № 1. С. 12–13.
12. Штонь Г. *Есеї*. Кривий Ріг: Вид. Р. А. Козлов, 2016. 380 с.

#### Harachkovsky O. I. SCIENTIFIC AND THEORETICAL MAGAZINE “WORD AND TIME” GRIGORY SHTONYA IN THE MEDIA RECEPTION

*The article is dedicated to understanding the collaboration of Hryhoriy Shton (1941–2021), writer and literary critic, laureate of the State Prize of Ukraine named after T. G. Shevchenko, a permanent author, a long-term member of the editorial board of the magazine “Slovo i Chas”, with this scientific and theoretical publication for decades, in order to clarify the role of the artist in the formation of the worldview and media concept of the only academic literary magazine in Ukraine.*

*The author of the article found out that Hryhoriy Shton worked as the deputy editor-in-chief of the “SiCh” magazine for two years (1993–1994), and from 1994 to 1999 he was the deputy director of the Institute of Literature named after T. G. Shevchenko of the National Academy of Sciences of Ukraine for scientific work, from January 1990 to 2016 he was a member of the editorial board of the publication. This particular period of the magazine’s functioning in the Ukrainian media space is one of the most productive in the history of the national mass media in general and the magazine “SiCh” in particular.*

*The scientific works of the intellectual writer himself, published in the scientific and theoretical publication “Soviet Literary Studies” (predecessor of “SiChi” until 1990) from 1973 to 2019, as well as publications of other authors about creative the works of H. Shton and the magazine’s place in the information space of Ukraine.*

*The research analyzed H. Shton’s publications of a broad genre paradigm: articles on the theory and history of Ukrainian literature, Shevchenko studies and Franco studies, literary portraits, essays, speeches during the discussion of the books of the year, conversations at the “Round Table”, self-portrait, reviews, defense before the defense (doctoral thesis), etc. The analysis of the intellectual writer’s publications showed that in*

*his writings he not only raised surprisingly relevant issues before the scientific and educational audience, but also offered his own views on their solution.*

*An overview of the literary and critical studies of Hryhoriy Shton, published in the columns of the SiCh magazine, illustrated the multifaceted reflection of the popular publication among artists and educators, an integral part of the domestic information space.*

**Key words:** *magazine, communication, “Slovo i Chas”, information space, magazine, media reception.*